

причини. [14, 37]. У зв'язку з цим демонстрація кінофільмів у селах нерідко перетворювалася на суцільні страждання глядачів, приносячи їм не позитивні, а лише негативні емоції.

Важливе місце у побутовій інфраструктурі мали посідати бібліотеки. Робота колгоспних бібліотек залишалася малоякісною та неефективною. Насамперед це пояснювалося обмеженим книжковим фондом, відсутністю приміщень, кваліфікованих бібліотекарів тощо. Наприклад, у 1950 р. у Калуському районі Станіславської області нараховувалося всього 5 колгоспних бібліотек, які мали 393 примірники книг, у Кутському районі тієї ж області було 8 бібліотек з книжковим фондом 435 примірників [15, 105]. Під час вибіркової перевірки колгоспних бібліотек Закарпатської області у 1952 р. встановлено, що більшість з них не обладнані реманентом, розташовані в конторах колгоспів, знаходяться у дуже занедбаному стані. З 18 перевірених колгоспних бібліотек лише у 6-ти були бібліотекарі, які працювали за сумісництвом рахівниками у колгоспі [16, 106].

Таким чином, нами встановлено, що у зв'язку з радянською західноукраїнського села було запроваджено радянську модель соціально-побутової інфраструктури. В результаті у західноукраїнських селах розпочалося переселення мешканців хуторів у великі населені пункти із більш розвинутою соціальною сферою, виникла мережа магазинів і крамниць із змішаним асортиментом товарів, побутових майстерень, колгоспних бібліотек, сільських клубів. Доведено, що попри позитивну кількісну динаміку закладів соціально-побутової інфраструктури у західноукраїнському селі їх якісна характеристика залишалася дуже низькою, а рівень задоволення запитів сільських трудящих незадовільним і не відповідав тогочасним пересічним стандартам життя та побуту.

1. *За щастя оновленої землі: Нариси історії колгоспного селянства західних областей УРСР (1939-1978).* АН УРСР. Інститут суспільних наук: Авт.: Івасюта М.К., Масловський В.І., Мартинюк А.І., Нечитайло В.В. та інші. – К., 1979.; Франчук Є.І. Підвищення ролі культосвітніх установ у комуністичному виконанні трудящих (1971 - 1980 рр.) // *Укр. істор. журн.* – 1985. - №7.; Ткачук І.Х. Діяльність парторганізацій України по піднесенню культурно-освітньої роботи серед колгоспників (1959-1965 рр.). На матеріалах УРСР // *Укр. істор. журн.* – 1968. - № 2.; Трофяк М.В. Підвищення загальноосвітнього та культурного рівня сільської молоді (1966-1970 рр.) // *Укр. істор. журн.* – 1974. - № 11.; Маковий Г.М. Діяльність партійних організацій по поліпшенню культурно-освітньої роботи на селі (1959-1965 рр.). *Наукові праці з історії КПРС.* – 1971. – Вип. 43.
2. Рибак І.В. *Соціальна інфраструктура українського села: труднощі, проблеми (20 – початок 90-х років).* К., 1997. Його ж. *Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921 - 1991 рр.). Кам'янець-Подільський, 2006.; Панченко П.П. Сторінки історії України ХХ століття (Українське село: поступ, сподівання, тривоги).* – К., 1995; Середя А.М. *Проблеми соціально-культурного розвитку села (60-70-ті рр. ХХ ст.): Авторефер. дис. канд. іст. наук. Запоріжжя 1994; Григоренко О.П. Дискримінаційна політика держави стосовно села і міграція сільської молоді*

- у міста 60-80-ті роки) // *Тоталітарна держава і політичні репресії в Україні у 20-80-ті роки.* – К., 1998.
3. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ).* – Ф.1. – Оп. 30. – Спр. 1540.
  4. ЦДАГОУ. – Ф.1. – Оп. 30. – Спр. 2266.
  5. *Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО).* – Ф. Р – 1833. – Оп. – 4. – Спр. 182.
  6. ДАТО. – Ф. Р – 1833. – Оп. – 4. – Спр. 221.
  7. ДАТО. – Ф. Р – 1833. – Оп. – 4. – Спр. 221.
  8. ДАТО – Ф. Р – 1833. – Оп. – 4. – Спр. 221.
  9. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОУ).* – Ф. 582. – Оп. 24. – Спр. 323.
  10. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 213.
  11. ЦДАВОУ. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 213.
  12. ЦДАВОУ. – Ф. 582. – Оп. 10. – Спр. 528.
  13. ЦДАВОУ. – Ф. 582. – Оп. 10. – Спр. 528.
  14. ЦДАВОУ. – Ф. 582. – Оп. 10. – Спр. 528.
  15. ЦДАВОУ. – Ф. 582. – Оп. 10. – Спр. 524.
  16. ЦДАВОУ. – Ф. 582. – Оп. 10. – Спр. 524.

О.В. Отземко

РОЗПОДІЛ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ В ДОНЕЦЬКІЙ ГУБЕРНІЇ (1920-1925 рр.)

„Земельне питання” завжди мало ключове значення в українській історії. Від його вирішення залежала доля урядів та окремих політиків, адже ставлення до розподілу землі – головного „капіталу” України – краще за будь-які заяви і заходи демонструвало їх сутність. З огляду на це, а також гостроту „земельного питання” для сучасного українського соціуму, вивчення більшовицької політики щодо розподілу землі в першій половині 1920-х років, особливостей її здійснення в новоствореній Донецькій губернії залишається актуальним і сьогодні.

Зазначену проблему вивчало багато вітчизняних дослідників, здебільшого в працях, присвячених розвитку аграрної сфери України в 1917-20-х роках: у радянській історіографії це Б.К. Мигаль, Р.Д. Лях, М.І. Ксензенко; в сучасній – В.В. Калініченко, О.І. Ганжа, Я.І. Малик. До вивчення питань землеустрою в регіональному масштабі долучилися Р.Д. Лях, В.В. Воробйов. Метою нашого дослідження є вивчення обставин і проблем розподілу земельного фонду в Донбасі в роки існування Донецької губернії (1920-1925 рр.).

Політика радянської влади щодо розподілу поміщицьких земель на території України протягом 1918-1919 рр. зазнала краху. Українське селянство рішуче опиралося „соціалізації” землі, примусовій організації радгоспів і колгоспів. Тому, повернувшись на початку 1920 р. в Україну, більшовики змушені були піти на значні поступки селянам в земельному питанні. Відповідно до закону „Про землю” (лютий 1920 р.), органам влади заборонялося відводити землю радгоспам без згоди місцевого населення. Доповнення до закону уточнювали категорії господарств, землі яких підлягали відчуженню. Розподіл землі мав здійснюватися за певними нормами, які визначалися губернськими і повітовими земвідділами відповідно до місцевих умов, у розрахунку на ідця [1, 254-259]. Згідно з цим законом і провадились розподіл землі в новоствореній Донецькій губернії.

Питання розподілу земельного фонду розглядалися на з'їздах рад, засіданнях виконавчих комітетів. Виконання їх рішень покладалося на земельні відділи виконкомів, сільські ради, а також земельні громади. Губернський земельний відділ періодично звітував з питань землеустрою перед губернським партійним комітетом [2, 14], при губернському і повітових парткомках існували відділи з роботи на селі, при волосних парткомках – парторганізатори, на село посилалися партійні інструктори й агітатори [3, 19-21].

Оскільки Донецьку губернію було створено тільки в квітні 1920 р., в галузі землеустрою на губернський і повітові земельні відділи було покладено завдання з'ясування та уточнення губернських і повітових кордонів, складання карт повітів, волостей, обліку населення і земельних площ, підготовки та інструктажу землемірів, розв'язання земельних суперечок, відведення землі заводам і рудникам [4, 17-19; 5, 56-57; 9, 207].

Протягом 1920 р. місцевими органами влади губернії було здійснено конфіскацію землі та опис конфіскованого майна. Волосні виконавчі комітети, їх земельні відділи або сільські ради створювали комісії, які складали акт про конфіскацію й перепис землі та майна. Усі матеріали передавалися до повітового земельного відділу, далі – до губернського земельного відділу. До кінця року на облік було взято 1574 тис. дес. позаселянських земель – поміщицьких, державних, церковних, міських [3, 46-48; 6, 105; 7, 26-27].

Розподіл конфіскованих земель у 1920 р. мав попередній характер. За мету ставилося введення до господарського обігу якомога більше посівних площ. Нещодавно створена губернія не мала ніякого статистичного матеріалу, до того ж не вистачало кваліфікованих землемірів (1 – на 5 волостей). Тому, незважаючи на численні інструкції, земля розподілялася безпосередньо волосними земельними відділами і сільськими радами без складення землепорядних проектів, без записів, за приблизними нормами, що розроблялися волосними виконкомками. У Юзівському, Слов'янському, Старобільському повітах було здійснено „чорні перерозподіли” не тільки „нетрудових”, а всіх наявних земель. Фактично, як констатував Донецький губземвідділ, розподілу земель, як такого, не було, було захоплення земель як селянами, так і промисловими підприємствами. У деяких волостях землепорядкування взагалі не проводилося [4, 19; 9, 55-56; 22]. Норми наділення землею селянських господарств були розроблені і затверджені губернським виконкомом лише в серпні 1920 р., а почали застосовуватися тільки в 1921 р. На одного їдця, залежно від площі сільськогосподарських угідь та кількості населення повіту, припадало 1,5-3 дес. (7-45 дес. на господарство) [3, 53-72; 5, 175-176; 7, 27-28].

Однією з головних умов наділення землею в 1920 р. була можливість її обробляти, тому землею наділялися не тільки бідні селяни, а й середняки. З тієї причини в Донецькій губернії в цьому році не конфіскувалися надлишки землі в заможних селян, як вимагав закон. В Олександрополю-Грушевському повіті, наприклад, землю за нормою мали 782 господарства, понад норми – 1141. Головну увагу було зосереджено

на розподіленні й залученні до господарського обігу поміщицьких земель [3, 79; 7, 31].

За результатами попереднього розподілу землі селяни Донецької губернії одержали 80,6% конфіскованих земель (1269 тис. дес.) [7, 31]. Головними його недоліками були збереження черезсмулля, далекоземелля, „чорні перерозподіли”, відсутність документального оформлення.

Одним з головних напрямків державної програми землеустрою в наступні роки була конфіскація земельних надлишків у заможних селян. „Закон про закріплення землекористування”, ухвалений V Всеукраїнським з'їздом рад у березні 1921 р., передбачав закріплення за селянськими господарствами в 9-річне користування землі в тих волостях і селах, де були конфісковані земельні надлишки у заможних господарств і відведені землі радгоспам, промисловим підприємствам та іншим державним установам [9, 45].

Конфіскація „куркульських” надлишків здійснювалася за активною допомогою комітетів незаможних селян (КНС), що виявляли приховані земельні ділянки, складали разом із сільрадами відомості про їх передавання „в трудове” землекористування. Так, в Юзівському повіті було конфісковано 85,9 тис. дес. З них 50 тис. передано селянам, близько 1 тис. – радгоспам, 24,6 тис. – рудникам [6, 45]. Вилучення земельних надлишків часто перетворювалося на часткову або повну експропріацію заможної верхівки села. Під цю категорію нерідко підпадали і середняцькі господарства, оскільки жоден документ не давав визначення категорії „куркуль”. Конфіскація до того ж супроводжувалася політичною агітацією і репресивними заходами проти „куркулів” [6, 74].

Цікавими, з огляду на це, є висновки інструктора ЦК КП(б)У, що обстежував радянські установи Донецької губернії в 1921 р. Населення губернії, порівняно з іншими регіонами, він вважав переважно куркульським, проте відзначав, що „заможні селяни намагаються зберегти роками налагоджені зразкові хутори і культурні господарства”, опираючись „тероризму червоної армії та радянських робітників”. Щоб втримати надлишки землі та уникнути зрівняльного перерозподілу, вони дрібняться на невеличкі „міцні господарства”. Повітові земвідділи не приймають такий перерозподіл і звертаються по допомогу до КНС. Це є однією з причини підтримки селянством Донбасу махновського руху [10, 108-112].

У 1922 р. розподіл землі здійснювався на базі „Основного закону про трудове землекористування”. Земельні відділи губернії здійснили облік землі по 180 волостях з 274, населення – по 177 волостях. Волосний землеустрій було проведено на 45% земельних площ, міжселищний – на 37%. 977 земельним громадам було відведено близько 1,5 млн. дес. [7, 39-40; 11, 89; 12, 3]. Землі виділялися також радянським господарствам, промисловим підприємствам, дослідним станціям, містам тощо. Як багатоземельна, Донецька губернія мала колонізаційний фонд, площа якого дорівнювала 12,4% колонізаційного фонду УСРР [3, 122-123; 8, 6; 9, 40].

Загалом план землепорядних робіт по губернії у 1922 р. було виконано на 43%. Чинники, що утруднювали цей процес, були ті самі, що й в

попередні роки – нестача кадрів і коштів. Окрім того, в постанові Донецького губвиконкому (вересень 1922 р.) відзначалося, що не лише селяни, а й волвиконкоми, і землевпорядники недостатньо розуміють сутність нового закону і не дотримуються установлених правил землевпорядних робіт, що спричиняє плутанину в документах і нормах наділення землею. Це підтверджує звіт Дебальцевського повітового земвідділу, у якому відзначалося, що за рік було порушено майже весь існуючий землеустрій, здійснено повний перерозподіл землі [12, 5-7; 13, 3зв].

„Земельний кодекс УСРР” 1922 р. припинив подальший розподіл земель між волостями та селищами. У 1923 р. губернські земельні органи зосередились на внутрішньоселищному землеустрої, який проводився тепер за рахунок селян, тривала конфіскація земельних надлишків у „куркулів”. Губернію було поділено на 40 дільниць, що їх очолювали дільничні землевпорядники, правда, як відзначалося на сесії губвиконкому в жовтні 1923 р., лише 2 з них функціонували нормально [14, 240-250; 15, 10-11; 16, 97]. Сільради і КНС тепер не мали права втручатися в земельні справи, вони лише ставили питання стосовно землекористування перед земельно-судовими комісіями, що діяли з грудня 1922 р. при народних судах. Протягом 1923 р. по Донецькій губернії ці комісії розглянули 3890 справ [17, 188-208; 18].

Упорядкування й уточнення землекористування в Донецькій губернії тривало і в наступні роки, хоча VIII Всеукраїнський з'їзд рад у січні 1924 р. заборонив своїм рішенням усі перерозподіли землі всередині громад і закріпив за громадами і дворами наявне землекористування. Документи центральних і місцевих виконавчих органів засвідчують на початок 1925 р. відсутність в губернії внутрішньоселищного землеустрою, низькі темпи його проведення, незавершеність робіт з визначення кордонів земель Держфонду, міст, підприємств, земельні суперечки між громадами, підприємствами і лісництвами, спричинені черговою зміною районних кордонів, черезсмужжя, далекоземелля – селянський наділ складався в середньому з 12 пайок (їх кількість сягала до 21), розташованих на відстані 10-20 верст одна від одної [19, 12; 20; 21; 22, 5; 23, 12]. Основними причинами називалися нестача кадрів землемірів і коштів, висока вартість землевпорядних робіт для селян, бідніша частина яких була не в змозі оплачувати цю процедуру (землевпорядне кредитування було обмежене), свавілля великих промислових підприємств, які, незважаючи на вказівки земвідділів, закріплювали (іноді просто захоплювали) за собою більше землі, ніж могли використати, а також зловживання членів сільрад і волвиконкомів. Стосовно останнього, характерним є приклад одного з селищ Луганського округу. Селяни скаржилися, що 15 осіб з числа „комісарів, членів волвиконкомів, комуністів і заможних людей” найняли землеміра та вибрали найкращу землю. Решті залишилася гірша земля. Звернулися до волосного виконкому, там втратили документи, до окружного – там вимагають рішення волвиконкому [24, 38-39; 25, 371, 1106].

Землевпорядні роботи тривали і після розформування губернії в 1925 р., що засвідчують матеріали Сталінського окружного виконкому: на 1

січня „переломного” 1929 р. було упорядковано 77,2% від загальної площі землекористування округу, внутрішньоселищний землеустрій було виконано лише на 18,6% селянських земель, з 1925 р. почалося внутрішньогосподарське землевпорядкування [26, 42].

У цілому позитивним результатом землеустрою в Донецькій губернії в першій половині 20-х років ХХ ст. було збільшення селянського землекористування з 2487 тис. дес. (1916 р.) до 3540 тис. дес., що склало 87,6% від загальної площі землекористування (4043 тис. дес.). Водночас цілеспрямована державна політика обмеження „куркульського” землекористування і впровадження зрівняльного розподілу землі, що її втілювали в життя місцеві органи влади, зумовила зникнення великих господарств, які виробляли товарну продукцію – в 1923 р. лише 5,2% селянських господарств Донецької губернії мали понад 15 дес. посівів. Цей показник, правда, був вище загальноукраїнського (1,82%), а також для Степової України (3,18%). Колективне землекористування, незважаючи на пропаганду і підтримку соціалістичних форм господарювання, становило лише 1,3% [7, 44-45; 27, 323; 28, 177].

Невдоволення селян таким розподілом землі засвідчують матеріали безпартійних селянських конференцій, які запроваджувалися владою як засіб впливу на селянську масу, проте фактично стали одним з небагатьох засобів для висловлення селянами ставлення до політики більшовиків на селі. На конференціях лунали вимоги розігнати колективні господарства, чітко визначити термін „куркуль” та позбавити права користування землею тих, хто не обробляв її або багато років підряд здавав в оренду – більшість таких господарств були незаможними і користувалися підтримкою влади. Водночас незаможники висловлювалися за новий зрівняльний перерозподіл землі та зниження плати за землевпорядні роботи [6, 168, 172; 29, 128].

Таким чином, землеустрій в Донецькій губернії в першій половині 20-х років ХХ ст. віддзеркалив загальноукраїнські тенденції – прагнення влади до зрівняльного розподілу землі та збереження колективних форм господарювання, підтримки передусім бідняцьких господарств, зменшення кількості заможних господарств, які вже в ті часи отримали ярлик „куркульські”. Характерними були затяжний процес землеустрою, необізнаність селянства і низових органів влади в законодавстві, що спричиняло плутанину в нормах наділення землею, його документальному оформленні, „чорні перерозподіли”, черезсмужжя та далекоземелля, і як наслідок – незадоволення землевпорядкуванням значної частини селянства.

Цей процес мав також регіональні особливості, зумовлені багатоземеллям і промисловим характером губернії, а також багатонаціональним складом її населення – саме ці питання потребують подальшого вивчення.

1. Малик Я. Й. *Запровадження радянського режиму в українському селі (1917-1920 рр.)*. – Л., 2001.
2. *Резолюції VIII пленума губкома (26-28 листопада 1924 г.) // Спутник партійного работника Донбасса. – 1924. - №19.*
3. Ксензенко Н.И. *Революционные аграрные преобразования на Украине (декабрь 1919 – март*

- 1921 гг.). – Харьков, 1980.
4. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО). – Ф.Р-1146. – Оп.1. – Спр.9.
  5. ДАДО. – Ф.Р-1146. – Оп.1. – Спр.11.
  6. Ганжа О.І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927 рр.). – К., 2000.
  7. Лях Р. Д. Аграрні перетворення на Донеччині : (1917-1923 рр.) – Донецьк: Донец. держ. ун-т., 1974.
  8. ДАДО. – Ф.Р-1146. – Оп.2. – Спр.43.
  9. ДАДО. – Ф.Р-1146. – Оп.2. – Спр.41.
  10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДА ГОУ). – Ф.1. – Оп.20. – Спр.617.
  11. Отчет Донецкого губисполкома Совета рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов за 1922 г. VI губернскому съезду Советов рабочих, крестьянских и красноармейских депутатов. – Бахмут: Б.и., 1923.
  12. ДАДО. – Ф.Р-1146. – Оп.1. – Спр.50.
  13. ДАДО. – Ф.Р-1146. – Оп.2. – Спр.136.
  14. ДАДО. – Ф.Р-1146. – Оп.1. – Спр.53.
  15. ДАДО. – Ф.Р-1146. – Оп.2. – Спр.253.
  16. ДАДО. – Ф.Р-2. – Оп.1. – Спр.13.
  17. Центральний державний архів вищих органів вдали і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф.1. – Оп.2. – Спр.1423.
  18. Всесоюзная кочегарка. – 1923. – 23 октября.
  19. ЦДАВО України. – Ф.539. – Оп.3. – Спр.1049.
  20. Вісті ВУЦВК. – 1925. – 24 січня.
  21. Диктатура труда. – 1925. – 7 апреля.
  22. ЦДАВО України. – Ф.5. – Оп.2. – Спр.184.
  23. ЦДА ГОУ. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1961.
  24. Резолюции губсельсовещания // Спутник партийного работника Донбасса. – 1924. – №12.
  25. ДАДО. – Ф.Р-1146. – Оп.2. – Спр.234.
  26. Отчет Сталинского Окружного Исполнительного Комитета X-му Окружному съезду советов за 1927 и 1928 гг. – Сталино, 1929.
  27. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження. – Харків, Основа, 1997.
  28. ДАДО. – Ф.Р-1168. – Оп.2. – Спр.53.
  29. ЦДАВО України. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.1450.

О. Г. Перехрест

ВІДБУДОВА МАТЕРІАЛЬНОЇ БАЗИ СФЕРИ ОСВІТИ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ В 1943 – 1945 рр.: ПРОБЛЕМИ ТА НАСЛІДКИ

У довгому ланцюгу трагічних наслідків німецько-радянської війни для України була шкода, завдана сфері освіти, зокрема, сільській. У зв'язку з цим актуальним завданням є дослідження процесу її відбудови в період післявоєнного відродження. Це питання одержало певне висвітлення в радянській та вітчизняній історіографії [1]. Водночас чимало його аспектів залишається ще мало дослідженими і не в повній мірі висвітлені об'єктивно. Метою публікації є більш повне висвітлення реального стану сфери освіти українського села в початковий період відбудови в умовах війни та першого повоєнного року.

У 1940/41 н. р. в Україні функціонувало 25 501 сільських денних загальноосвітніх шкіл (13 694 початкових, 9576 семирічних, 2199 середніх і 32 “ для дітей з вадами розумового і фізичного розвитку), в яких навчалось 4 млн 443,3 тис. учнів (у т.ч. у початкових – 1 млн 1,6 тис., семирічних – 2 млн 323 тис., середніх – 1 млн 65,6 тис.). Навчальний процес

у них забезпечували 164 758 учителів [2, 374; 3, 173 зв.; 4, 142 зв. – 146 зв.].

Під час проведення бойових дій воюючими сторонами та нацистської окупації мережі освітніх закладів на території України було завдано величезної матеріальної шкоди, зокрема було повністю знищено 8104 шкільні приміщення, наполовину зруйновано й пошкоджено 10 052 міські й сільські школи. Із числа повністю зруйнованих шкіл 6914 були сільські [5, 94], що становило 85,3 % від загальної кількості повністю зруйнованих шкіл та 26,3 % від наявних до війни в республіці сільських шкіл. Серед напівзруйнованих шкіл частка сільських шкіл складала понад 80 %. У переважній більшості сільських шкіл майже повністю було знищено обладнання та устаткування навчальних кабінетів, спалено мільйони підручників та книжок шкільних бібліотек. Основних руйнувань сільська мережа освіти зазнала у процесі здійснення відступаючими окупантами тактики випаленої землі. Наведемо ряд прикладів, які засвідчують величезні масштаби шкоди, завданої сільській мережі освіти в регіонах України. У Київській області окупанти зруйнували 1100 сільських шкіл, 1330 шкільних приміщень. У Полтавській області із 1162 сільських шкіл знищено 903, зруйновано 1360 шкільних приміщень [6, 60]. У Миколаївській області під час окупації та бойових дій були пошкоджені більшість сільських шкільних приміщень, а 120 повністю зруйновані [7, 217]. Під час відступу з Донбасу загарбники зруйнували 1467 шкільних приміщень, що складало понад половину шкіл, які працювали до війни. Шкода, завдана окупантами тільки від руйнувань шкільних приміщень у Ворошиловградській області, складала 51,5 млн крб. У 22 районах Ворошиловградської області окупанти знищили 326 шкільних кабінетів, 355 шкільних бібліотек з книжковим фондом на 1 млн крб. [8, 100]. Збитки, яких зазнали школи в сільській місцевості Одеської області, становили майже 130 млн крб. [9, 45]. Загальна ж сума збитків, заподіяних війною та окупантами закладам Наркомату освіти УРСР, становила близько 10 млрд крб. [10, 171]. І більша частина руйнувань і завданої шкоди припадає на сільську освітню мережу.

Відродження сільської освітньої мережі та організації навчального процесу в закладах освіти на засадах радянської педагогічної системи вищі органи влади вважали одним із найважливіших і першочергових завдань у справі післявоєнної відбудови соціальної інфраструктури села. Уже незабаром після звільнення від гітлерівців перших населених пунктів на території республіки вийшла постанова (27 лютого 1943 р.) Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У „Про поновлення роботи шкіл у районах, звільнених від фашистських окупантів”, якою Наркомат освіти України, голови виконкомів обласних і секретарі обкомів КП(б)У Ворошиловградської, Харківської і Сталінської областей зобов'язувалися у визволених районах негайно поновляти навчання в усіх класах початкових, неповних середніх і середніх шкіл, забезпечити всі школи придатними приміщеннями і обладнанням та завезти паливо. Наркомат освіти УРСР був зобов'язаний забезпечити видання навчальних планів, програм і основних підручників, а Наркоммісцевпром та Укооппромрада розпочати виробництво шкільних письмових приладь – ручок, пер, чорнила, олівців та ін. [11, 341].